

Косюк Оксана Михайлівна

канд. філол. наук, доц. кафедри соціальних комунікацій
Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна

РОЗВИТОК АНТИФЕЙКОВИХ ЗМІ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У наш непростий час аудиторія потребує засобів, які би розвінчували неправду й слідкували за тим, щоб аудиторія отримувала лиш якісну інформацію, тому за останні декілька років слово "фактчекінг" набуло неабиякої популярності (не лише в медіасередовищі). І саме тому якісні ЗМІ наймають у редакції спеціальних людей (фактчекерів-верифікаторів). Вже навіть з'явилися спеціалізовані на цьому спільноти. Надзвичайна популярність й необхідність спростувань викликана випадками недотримання міжнародних стандартів, поширенням дезінформації та пропаганди у формі розсіювання ідеологічних меседжів Особливо – на тлі віроломної війни Росії проти України 2022 року).

У цій розвідці (за допомогою контент-аналізу, порівняння та моделювання) ми відслідкуємо історію появи та розглянемо стратегії діяльності перших фактчекінгових ЗМІ (у планетарному та національному обсягах). Ґрунтовних досліджень на цю тему поки немає – публікуються переважно посібники для практичних тренінгів та роботи зі студентами у вищих навчальних закладах (наприклад: Гороховський. О. "Фактчек як тренд розслідувань: можливості та перспективи", Мудра І. "Поняття „фейк” та його види у ЗМІ").

Фактчекінг (з англ. – перевірка даних) – один зі способів журналістського контролю: перевірка фактів, спрямована на виявлення невідповідностей між наявним та дійсністю [1]. Верифікація наче завжди була присутня в журналістиці, переважно розслідувальній, Однак, якщо раніше журналісти користувалися фактчекінгом, щоб не подати оманливу інформацію, зараз профіль діяльності розширився.

Виділяють декілька видів фактчекінгу: перший (стандартний), коли дані, викладені у матеріалі, проходять перевірку на достовірність, другий (ідеологічний) – аналіз неправдивих заяв політиків у медіа та соціальних мережах, контроль дезінформації й пропаганди [2].

Фактчекер покликаний забезпечити повну перевірку матеріалу, який потрапив у медіапростір, аби спростувати чи підтвердити його. При цьому він послуговується певними методами ідентифікації даних [3]. Передусім перевіркою тексту, що передбачає декілька етапів. Спершу слід переконатися, що текст – першоджерело, а не репост. Далі варто визначити автора цього медіапродукту. Потім – з'ясувати наскільки правдивий ресурс, що опублікував дані. І останній крок – перевірка дати події та заяви, про яких ідеться в меседжі. Наприклад, Міністр оборони Пакистану Хаваджа Асіф свого часу написав у Твіттері, що Ізраїль, погрожуючи Ісламабаду ядерною зброєю, забуває, що Пакистан – теж ядерна держава. При цьому Асіф покликався на Твіттер, де, начебто, міністр оборони Ізраїлю заявив: Пакистан під будь-яким приводом відправить війська до Сирії і знищить її ядерним ударом. Звісно, ця інформація – відвертий фейк. Відразу з'ясувалося, що представники міністерства оборони Ізраїлю та інших відомств нічого такого не писали й не говорили. Більше того, у повідомленні переплутали декілька статусів, навіть Моша Яалон, який подавався як міністр оборони, на той час уже був у відставці.

Не менш важливою є також перевірка зображень, бо фотографії, які використовують у медіаматеріалах, також можуть бути неправдивими й сфабрикованими за допомогою спеціальних програм, чи банально не мати органічного зв'язку із вербальним супроводом.

Щоб перевірити світлини, варто визначити їх авторство й першоджерельну платформу, а також підтвердити дату й місце появи. Доречно також проаналізувати світлини на «природність» (зайві елементи, незвичне розташування предметів, відсутність тіней у сонячний день, чи відображень на дзеркальних поверхнях). Також суттєво не забувати про отримання дозволу від автора на використання інтелектуальної власності. Аналогічно перевіряються й відеоматеріали.

Особливого підходу потребує перевірка публічних заяв і тверджень. Загалом такий матеріал може бути наповнений правдивою інформацією: фото і відео відповідатимуть дійсності, текст не нестиме фейкових повідомлень, однак подані у публікації заяви людей можуть бути наповнені недостовірними даними. Так, не перевіривши ретельно інформацію, авторитетний британський медичний журнал *Lancet* опублікував якомсь заяву противника щеплення від кору та краснухи Ендрю Вейнфілда. ЗМІ констатував, що вакцина від цих хвороб може спричинити аутизм. Пізніше журналісти-розслідувачі перевірили матеріал видання й саму заяву Ендрю Вейнфілда і з'ясували, що противник вакцини свідомо сфабрикував результати дослідження, щоб на цьому "нажитися" [4]. Річ у тім, що раніше він запатентував експрес-тест на виявлення в організмі слідів вірусу кору, який мав би стати джерелом його прибутку в 28 млн євро. Слід зауважити – стаття британського медика таки справила ефект й призвела до спалаху кору у Великій Британії (у листопаді 2008 року на кір захворіло стільки ж людей, як протягом всього 1996-го).

Спеціалізовані фактчекінгові засоби масової інформації з'явилися й розпочали діяльність порівняно недавно. Найперше – в Америці, але згодом досвід таких проєктів перейняли європейська та українська медіасфери. Прийнято вважати, що першим сервісом з перевірки правдивості інформації, заснованим у 2007 році, став *PolitiFact*. Він перевіряв, наскільки політики дотримуються власних публічних заяв і виконують їх. У роботі *PolitiFact* брали участь журналісти та редактори флоридського видання «*Tampa Bay Times*». Медіаколектив аналізував заяви адмінресурсу Сполучених Штатів: посадових осіб, кандидатів на посади, лідерів політичних партій та політичних активістів усіх рівнів – від уповноважених округу до сенаторів США (включно із членами міської ради та працівниками адміністрації президента). Також *PolitiFact* перевіряв заяви експертів, оглядачів, блогерів, політичних аналітиків, ведучих і гостей ток-шоу та інших фігурантів політичної медіадіяльності. Кожній фразі, яка потрапляла під аналіз «*PolitiFact*», присвоювався спеціальний рейтинг «*Truth-O-Meter*».

Того ж року в Америці виник ще один фактчекінговий проєкт *The Washington Post «Fact Checker»*. Його створили для оцінки фактичної точності заяв політиків у контексті президентської кампанії 2008 р., після якої діяльність ЗМІ призупинилася, але вже у січні 2011 р. активувалась під керівництвом кореспондента *The Washington Post* Гленна Кесслера.

FactCheck.org та *FactCheckEd.org* стали першими непартійними та некомерційними вебсайтами, які замірювали рівень обману та плутанини в політиці США й слугували освітнім ресурсом для викладачів та студентів широкого спектру спеціальностей. *FactCheck.org* обирає матеріали для аналізу із недільних ток-шоу на каналах ABC, NBC, CBS, Fox News та CNN, аналізував телевізійні оголошення президентських кампаній, відеоролики рекламних ЗМІ. Особливо все те, що стосувалося законодавчих актів, публічних заяв президента, включно із пресконференціями, скриптами CQ з коментарями федеральних політиків, керівників партій, представників медійних органів (вебсайтів, пресрелізів, соціальних мереж тощо) [5].

З 2008 року розпочала діяльність фактчекінгова організація «Слово і діло» в Україні. Вона, як й американські аналоги, перевіряла заяви політиків та замірювала рівень виконання їх обіцянок.

А 2 березня 2014 р. (вочевидь, з початком війни Росії проти України) на теренах медіапростору з'явилися ще дві українських платформи: StopFake – волонтерський проєкт для боротьби з фейками пропаганди та VoxCheck, який аналізує економічні статті щодо їх експертспроможності. 2016-го року, за аналогією до американських порталів, з'явилося медіа FactCheck, що також аналізує вербальний дискурс українських політиків.

Найзручніший засіб для поширення фейкової інформації – соціальні мережі. Тому, з набуттям широкої популярності й частковою втратою контролю над контентом, вони теж стали боротися із неправдивими повідомленнями. Так, з 2017 року, Фейсбук маркує пости з неперевіреною інформацією позначкою «Disputed», що з англійської перекладається – «заперечується» (але тільки за умови, що на таку публікацію надходить багато скарг і вона вже потрапила під підозру й перевіряється). Таким чином, після численних скарг, Facebook наклав обмеження на російські засоби масової інформації "Звезда", "РИА Новости" тощо, які за допомогою соціальних мереж поширювали нісенітницю про "військову операцію" в Україні після 24 лютого 2022 р. [6].

Сьогодні вже не виникає жодного сумніву, що засоби фактчекінгу важливі, особливо в реаліях повномасштабного вторгнення Росії в Україну, адже люди повинні мати змогу отримувати якісну та достовірну інформацію, котра, в теперішніх умовах, до речі, може коштувати їм життя. А отже, сфера розвиватиметься й потребуватиме додаткових, глобальних та локальних, досліджень.

Список використаних джерел:

1. Тертишина Олександра. Хто такий “фактчекінг” і хто його сюди покликав? Студпарламент КНУ. URL: <http://sp.knu.ua/%D1%85%D1%82%D0%BE-%D1%82%D0%B0%> (дата звернення: 14.10.2022)
2. Фактчекінг – данина моді чи запобіжник брехні?. ZMINA - центр прав людини. URL: <https://zmina.info/articles/faktcheking-cze-danyna-modi-chy-bazovuj-standart/> (дата звернення: 14.10.2022)
3. «Звідки ви це знаєте?»: якими інструментами фактчекінгу треба володіти. НСЖУ. URL: <https://nsju.org/navchannya/zvidky-vy-cze-znayete-yakymy-instrumentamy-faktcheking-treba-volodity-rofesijnym-zhurnalistam/> (дата звернення: 14.10.2022)
4. «Дело Уэйкфилда»: как журналист доказал, что вакцины не вызывают аутизм. Заборона. URL: <https://zaborona.com/ru/kak-zhurnalist-dokazal-chto-vakcziny-ne-vyzyvayut-autizm/> (дата звернення: 14.10.2022)
5. Shevchenko V. FactCheking and verification in the journalism activity. *Obraz*. 2018. Vol. 1(27). P. 140–153. URL: [https://doi.org/10.21272/2415-8496-2018-1\(27\)-140-153](https://doi.org/10.21272/2415-8496-2018-1(27)-140-153) (date of access: 14.10.2022)
6. Facebook банить сторінки російських ЗМІ, які пишуть про війну в Україні. ФОКУС. URL: <https://focus.ua/uk/digital/507757-facebook-i-banit-stranicy-rossiyskih-smi-kotorye-pishut-o-voynе-v-ukraine> (дата звернення: 14.10.2022)